

УДК 347.77/78

Позова Діна Дмитрівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄС

Постановка проблеми. Починаючи з 80-х років ХХ століття інформаційно-комунікаційні технології все більше інтегрувалися в різноманітні сфери суспільного життя. Масштаби зазначеного явища обумовили появу концепції Цифрового століття, або Інформаційної ери, в основу якої покладена ідея переходу від традиційної індустріальної моделі економіки до постіндустріальної. Ключову роль у формуванні останньої відіграють саме інтелектуальна власність та інноваційні технології (колективний інтелект (swarm intelligence), інтернет речей (IoT), великі дані (big data), віртуальна і доповнена реальність (virtual and augmented reality, VR/AR), хмарні обчислювальні середовища (cloud computing), робототехніка (robotics) та ін.). В умовах всеосяжної автоматизації розвинуті країни світу та європейський простір, зокрема, стикнулися з ймовірною необхідністю запровадження правового регулювання суспільних відносин, які виникають за участю «розумних» пристроїв, здатних виконувати складні операції та вирішувати інтелектуальні задачі. З огляду на поступову інтеграцію України до ЄС та взяті Україною зобов'язання щодо гармонізації вітчизняного законодавства із законодавством ЄС, науковий інтерес представляє вивчення перспектив правового регулювання штучного інтелекту за законодавством ЄС.

Стан дослідження теми. Окреслена проблематика є маловивченою у вітчизняній юридичній доктрині. Питання, пов'язані з використанням інформаційних технологій, порушувалися у працях І.О. Воронова, К.О. Поліщук, Ю.П. Сірути, О.І. Харитонової, Є.О. Харитонова та ін. Філософські проблеми запровадження штучного інтелекту розглядалися науковцями І.Ю. Алексеєвою, І.В. Артюховим, Л.В. Мурейко, П.С. Ревко, В.К. Фінн тощо.

Тому **метою** даної статті є з'ясування перспектив правового регулювання штучного інтелекту за законодавством ЄС.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, необхідно окреслити основні засади правового регулювання суспільних відносин на рівні законодавства ЄС. На етапі створення Європейського Економічного Співтовариства було визначено основні цілі майбутньої інтеграції, поміж яких – сприяння вільному пересуванню товарів, осіб, послуг та капіталу; розвиток спільної комерційної політики та розвиток права конкуренції. Поставлені завдання і визначили в подальшому основні сфери, які становлять предмет виключної компетенції ЄС. Зокрема, до них належать спільна торгова політика, митний союз, правила конкуренції, потрібні для функціонування внутрішнього ринку, а також ряд інших галузей, про які йдеться у ч. 1 ст. 3 (2В) Договору про функціонування ЄС [1]. Примітним є те, що характеристикою внутрішнього ринку є скасування перешкоди вільному пересуванню людей, товарів, послуг та капіталу між державами-членами, становить предмет сумісної компетенції ЄС та держав-членів. Відповідно до ст. 5 Договору про заснування ЄС [2] Спільнота діє в межах повноважень та заради цілей, визначених в цьому Договорі.

Основним джерелом права ЄС є установчі договори ЄС, а саме: Паризький договір про заснування Європейського об'єднання вугілля та сталі 1951 р. (втратив чинність 23 липня 2002 року), Договір про функціонування Європейського Союзу 1957 р. та Договір про Європейський Союз 1992 р. Зазначені документи становлять акти первинного законодавства ЄС. До іншої групи законодавчих актів ЄС, або як їх ще називають – «акти вторинного законодавства ЄС», включаються регламенти, директиви, рішення, рекомендації та висновки, які

приймаються Європейською комісією, Радою ЄС, Європейським Парламентом та іншими органами ЄС в межах наданих їм повноважень. Водночас діяльність цих органів та прийняття ними відповідних актів обмежені предметами та цілями, які визначені в установчих договорах ЄС. Виходячи зі змісту ст. 288 (249) Договору про функціонування ЄС регламент є документом загального застосування та містить обов'язкові норми прямої дії для всіх держав-учасниць. Директива так само має обов'язковий характер для кожної держави-учасниці, якій її адресовано, проте лише відносно тих результатів, які потрібно досягти. Що стосується форм та засобів досягнення цих результатів, то директива надає органам національної влади цілковиту свободу при їх обранні. Рекомендації та висновки, як акти вторинного законодавства ЄС, належать до засобів так званого «м'якого права». Це означає, що вони не мають обов'язкової юридичної сили, проте їх виконання забезпечується авторитетом органів, які їх видають. Особливу групу актів вторинного законодавства ЄС, так звані *suī generis*, становлять джерела, які прямо не передбачені установчими договорами, не мають обов'язкового характеру, але на практиці широко використовуються інститутами ЄС (наприклад, резолюції Європейського парламенту). З огляду на обмежену законодавчу ініціативу Європарламенту подібні резолюції можуть прийматися ним на підставі ст. 225 (192) Договору про функціонування ЄС, відповідно до якої Європарламент більшістю голосів депутатів має право запитувати у Європейської комісії будь-які пропозиції з питань, які, на думку Європарламенту, потребують підготовки акта ЄС з метою втілення в життя Договорів. У разі не надання такої пропозиції Комісія має повідомити Європарламент про причини подібного кроку.

Повертаючись безпосередньо до порушеної нами проблематики, зазначимо, що характерною рисою сфери промисловості багатьох країн ЄС стає автоматизація виробничих процесів, у зв'язку з чим все частіше висловлюється точка зору про те, що людство стоїть на порозі нової, четвертої по черзі, промислової революції. Окрім промисловості, почастишали випадки використання роботів і в невикористаній сфері (безпілотні автомобілі, літаки, роботи-няні та ін.). Для виконання покладених на них завдань такі роботи здебільшого оснащуються системою штучного інтелекту, яка покликана моделювати високорівневі психічні процеси, властиві людині, а також забезпечити вибір і прийняття ними оптимальних рішень на основі раніше отриманого досвіду й аналізу зовнішніх впливів.

Розвиток робототехніки та штучного інтелекту та пов'язані з цим проблеми правового й етичного

характеру обумовили прийняття Європарламентом Резолюції від 16.02.2017 р. з пропозиціями до Європейської комісії щодо норм цивільного права про робототехніку (2015/2013(INL)) (далі – Резолюція) [3]. Зазначену резолюцію було прийнято з урахуванням принципу субсидіарності, передбаченого статтею 5 Договору про заснування ЄС. Останній означає, що у сферах, які не належать до виключної компетенції, Спільнота діє згідно з принципом субсидіарності лише тоді й у такому обсязі, коли держави-учасниці не можуть належним чином досягти мети запланованого заходу, натомість це краще здійснити на рівні Спільноти з огляду на масштаби чи результати запропонованих заходів. Так, у тексті Резолюції наголошується на тому, що загальноєвропейський підхід сприятиме розвитку робототехніки шляхом уникнення поділу внутрішнього ринку. При цьому передбачається, що тестування, сертифікація та випуск товару в обіг первісно мають вимагатися лише в певній одній країні із загального числа країн-учасниць ЄС, за умови поєднання такого підходу з методом ефективного нагляду за ринком. Ухвалений документ складається з декількох частин: вступу; загальних положень щодо розвитку робототехніки та штучного інтелекту для цивільних потреб; заключних положень.

У вступі обґрунтовується доцільність прийняття зазначеної резолюції та розкриваються фактори і мотиви, які спонукали до цього. Зокрема, йдеться про активний розвиток робототехніки, появу високотехнологічних роботів із штучним інтелектом, їх вплив на економіку та суспільство в цілому на сучасному етапі та прогнозований вплив у майбутньому, виникнення низки проблем у зв'язку із здатністю роботів до самонавчання тощо. Крім того, зазначається про наявну необхідність дати загальноприйняте визначення поняттям «робот» та «штучний інтелект», яке б мало універсальний характер та не перешкоджало розвитку інновацій.

Примітним є те, що в Резолюції згадуються три закони робототехніки, тобто обов'язкові правила поведінки для роботів, які вперше були сформульовані А. Азімовим в оповіданні «Я, робот» (1941 р.), а також нульовий закон, запропонований ним у більш пізньому творі «Роботи і Імперія» (1986 р.). Перший закон проголошує, що робот не може заподіяти шкоду людині, або своєю бездіяльністю дозволити, щоб людині була заподіяна шкода. Відповідно до другого закону робот повинен підкорятися наказам людини, за винятком тих, котрі суперечать першому закону. Згідно з третім законом робот повинен захищати самого себе, якщо тільки його дії не суперечать першому і другому законам. Нульовий закон проголошує, що робот не може завдати шкоду людству або своєю

бездіяльністю допустити, аби людству була завдана шкода. Водночас у документі наголошується на тому, що зазначені закони мають бути адресовані насамперед розробникам, виробникам та операторам роботів, здатних до самонавчання та автономного функціонування, оскільки відповідні закони не можуть бути переведені у машинний код.

Таким чином, відповідальність за втілення та дотримання цих основоположних етичних принципів функціонування роботів перенесено на стадії їх винайдення, виробництва та використання. Крім того, до Резолюції додається Хартія робототехніки, яка була розроблена науковим підрозділом з оцінки розвитку науки і технологій (theScientificForesightUnit, STOA) та дослідницьким центром Європарламенту. Хартія містить в собі кодекс етичних норм для розробників у сфері робототехніки, кодекс комітетів по етиці наукових досліджень, а також ліцензії для розробників і ліцензії для користувачів.

Основна частина резолюції нараховує шістдесят чотири пункти, умовно поділені на групи з відповідною тематичною назвою: дослідження та інновації; етичні принципи; Європейське агентство; права інтелектуальної власності та потік даних; стандартизація, безпека та захищеність; автономні транспортні засоби; роботи по догляду; медичні роботи; відновлення та вдосконалення організму людини; освіта та трудова діяльність; вплив на навколишнє середовище; міжнародні аспекти.

При визначенні поняття розумного автономного роботу в Резолюції пропонується враховувати такі його характеристики: здатність ставати автономними, використовуючи сенсори та/або обмінюватися даними із своїм середовищем (сумісність), здатність обмінюватися цими даними та аналізувати їх; здатність самонавчатися на підставі здобутого досвіду та під час взаємодії (опціональний критерій); наявність принаймні мінімальної фізичної підтримки; здатність адаптувати свої дії та поведінку відповідно до умов навколишнього середовища; відсутність життя з біологічної точки зору. Водночас висловлюється точка зору щодо необхідності запровадження єдиної Європейської системи реєстрації просунутих роботів на внутрішньому ринку ЄС, у зв'язку з чим Європейській комісії запропоновано розробити критерії класифікації роботів, які підлягатимуть реєстрації. Крім того, порушується питання щодо створення спеціалізованого органу, наділеного компетенцією з технічних, етичних та регуляторних питань, – Агентства ЄС з робототехніки та штучного інтелекту, на яке, зокрема, будуть покладені функції щодо реєстрації та управління системою реєстрації роботів. До роботи в агентстві планується залучати фахівців з

питань державного управління, а також зовнішніх технічних фахівців та експертів, які відстежуватимуть використання робототехніки в різних секторах та галузях, а також розроблятимуть відповідні стандарти, визначати необхідність вжиття заходів державного регулювання, розглядати потенційні проблеми, пов'язані із захистом споживачів тощо.

Порушуючи питання права інтелектуальної власності у зв'язку з робототехнікою, Резолюція допускає можливість в цілому застосування наявної системи правового регулювання відносно робототехніки, але з одночасним переосмисленням низки аспектів. Водночас цивільно-правове регулювання робототехніки не повинно суперечити загальним правилам захисту інформації, а також принципам пропорційності та необхідності. Наголошується на необхідності розробки більш чітких правил та критеріїв щодо застосування в роботах камер та сенсорів задля забезпечення реалізації загальних правил захисту інформації, а також забезпечення дотримання прав людини на недоторканність приватного життя та захист персональних даних, проголошених у статтях 7 та 8 Хартії прав людини, а також у статті 16 Договору про функціонування ЄС.

Варто зауважити, що дія систем штучного інтелекту передбачає можливість самостійного прийняття рішень залежно від конкретних обставин на підставі наявної бази даних, її обробки, виведення критеріїв класифікації, співставлення з відповідними фактичними обставинами тощо, тобто в результаті самонавчання та здобуття власного досвіду. У зв'язку з такими можливостями штучного інтелекту неминуче постають питання відповідальності за рішення, дії або бездіяльності, які приймаються, вчиняються або допускаються розумними роботами. У Резолюції підкреслюється необхідність вирішення питання цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану роботом, на загальноєвропейському рівні задля гарантування однакової ефективності, прозорості та послідовності у вирішенні цієї проблеми на території країн-учасниць ЄС. Втім, Резолюція не дає однозначної відповіді на питання про визначення кола відповідальних осіб та не містить по суті чітко сформованої концепції відповідальності, закріплюючи лише основні засади, відповідно до яких така концепція має розроблятися, а також фактори, які при цьому мають враховуватися.

Передбачається, що незалежно від обраного способу вирішення зазначеної проблеми, на нормативному рівні в жодному разі не повинні бути обмежені види та обсяг шкоди, яка може бути відшкодована (принаймні, якщо мова не йде про шкоду, завдану виключно майну). Не можуть підлягати обмеженню і форми відшкодування, яке

може бути отримано потерпілою стороною, лише з тієї підстави, що шкоду не було спричинено людиною. Водночас на розсуд Європейської комісії віднесено вирішення питання про те, який з двох підходів – заснований на принципі об'єктивної відповідальності або принципі управління ризиками – має застосовуватися до регулювання цивільної відповідальності за шкоду, завдану роботом. Принцип об'єктивної відповідальності передбачає необхідність доведення лише факту заподіяння шкоди та причинно-наслідковий зв'язок між функціонуванням робота та завданої ним шкоди, у той час як принцип управління ризиками передбачає покладання відповідальності на особу, яка за певних умов могла мінімізувати ризики та врахувати негативні наслідки. Крім того, ступінь відповідальності має відповідати рівню автономності робота та тим інструкціям, якими він керувався. Таким чином, чим вище здатність робота до самонавчання або чим вищий рівень його автономності, тим більша відповідальність покладається на людину, яка його навчала. При цьому звертається увага на необхідність розмежування тих навиків, які робот здатний розвивати виключно у процесі самонавчання, від навиків, яким його навчили. Втім, у Резолюції резюмується, що наразі відповідальність має покладатися на людину, а не на робота. Водночас Резолюція допускає у перспективі наділення роботів особливим правовим статусом. У першу чергу, маються на увазі найбільш просунуті автономні роботи, які можуть створюватися як електронні особистості та нести відповідальність за шкоду, яка ними заподіюється у тих випадках, коли вони автономно приймають рішення або в інший спосіб самостійно взаємодіють із третіми особами. У випадках складнощів визначення відповідальної особи у зв'язку з високим рівнем автономності роботів у майбутньому пропонується введення обов'язкової системи страхування з одночасним створенням резервного фонду грошових коштів для компенсації шкоди, яка не покривається страховим полісом. Зокрема, пропонується покласти обов'язок страхувати потенційні ризики, пов'язані із завданням роботами шкоди, на виробників та володільців роботів.

Резолюція виходить з того, що в перспективі можливості штучного інтелекту можуть перевершити здібності людини, у зв'язку з чим вони зможуть

самостійно вступати в договірні відносини, обирати собі контрагентів, обговорювати умови договорів, укладати та виконувати їх. Певна річ, подібні положення Резолюції можуть здаватися занадто футуристичними, проте вже сьогодні нейронні мережі подекуди перевершили людину у деяких її здібностях, як-от у читанні по губах та розпізнаванні мови. Наразі метою дослідників та розробників штучного інтелекту є створення сильного штучного інтелекту, або як його ще називають «загальний» чи «повний», здатного виконувати будь-яке людське завдання. Очевидно, допускаючи позитивні результати таких розробок в майбутньому, автори Резолюції наголошують на тому, що розробники робототехніки та штучного інтелекту повинні гарантувати те, що людина в будь-який час матиме змогу контролювати розумних роботів. Стверджується, що взаємодія людей та роботів повинна ґрунтуватися на двох основних взаємопов'язаних принципах – передбачуваності та спрямованості. Крім того, у Резолюції акцентується увага на питаннях безпеки та відповідальності у зв'язку з функціонуванням роботів. Зокрема, передбачається, що водії автономних транспортних засобів повинні мати можливість максимально швидко взяти керування над автомобілем у свої руки, коли це потрібно.

Висновки. Резолюції Європарламенту, звісно, не належать до актів обов'язкової юридичної сили та не закріплюють будь-які права чи обов'язки. Проте видається, що схвалювані Європарламентом резолюції служать свого роду маячками, висвітлюючи ті сфери, які потребують законодавчого регулювання на рівні ЄС, та визначаючи перспективи такого регулювання. Беззаперечною видається необхідність запровадження правового регулювання відносин у сфері робототехніки у зв'язку зі створенням, введенням в обіг, використанням роботів, а також самостійним функціонуванням автономних роботів. Навряд чи можна говорити про те, що регулювання цього питання не на часі з огляду на випереджувальний розвиток науково-технічного прогресу. Розробка певних європейських правових стандартів відносно робототехніки і штучного інтелекту сприятиме розвитку відповідної галузі та забезпечить дотримання прав людини при формуванні нових суспільних відносин за участю автономних пристроїв.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/С83/01). – Режим доступу :http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_b06/paran3#n3.
2. Договір про заснування Європейської Спільноти (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року). – Режим доступу :http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_017.
3. EuropeanParliamentresolutionof 16 February 2017 withrecommendationstotheCommissiononCivilLawRuleson Robotics (2015/2103(INL)). – Режим доступу :<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0051+0+DOC+XML+V0//EN>.

Позова Діна Дмитрівна

ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄС

Стаття присвячена дослідженню перспектив правового регулювання штучного інтелекту на рівні законодавства ЄС. Висвітлюються положення резолюції Європейського парламенту, присвяченої питанням робототехніки та штучного інтелекту, поміж яких етичні принципи при створенні розумних автономних роботів та розвитку робототехніки; стандартизація, безпека та захищеність; створення Агентства ЄС з робототехніки та штучного інтелекту; засади цивільно-правового регулювання відносин за участю автономних роботів тощо. Крім того, порушуються питання, пов'язані із запровадженням цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану роботом.

Ключові слова: роботи, робототехніка, штучний інтелект, законодавство ЄС, правове регулювання, автоматизація.

Позова Дина Дмитриевна

ПЕРСПЕКТИВЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ ЕС

Статья посвящена исследованию перспектив правового регулирования искусственного интеллекта на уровне законодательства ЕС. Освещаются положения резолюции Европейского парламента, посвященной вопросам робототехники и искусственного интеллекта, среди которых этические принципы при создании разумных автономных роботов и развития робототехники; стандартизация, безопасность и защищенность; создание Агентства ЕС по робототехнике и искусственному интеллекту; основы гражданско-правового регулирования отношений с участием автономных роботов и тому подобное. Кроме того, затрагиваются вопросы, связанные с введением гражданско-правовой ответственности за вред, причиненный роботом.

Ключевые слова: роботы, робототехника, искусственный интеллект, законодательство ЕС, правовое регулирование, автоматизация.

Pozova Dina

THE PROSPECTS FOR THE LEGAL REGULATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE UNDER EU LEGISLATION

The article is devoted to the study of the prospects for legal regulation of artificial intelligence at the level of EU legislation. The provisions of the European Parliament resolution devoted to the issues of robotics and artificial intelligence are highlighted. Among them – ethical principles for the creation of intelligent autonomous robots and the development of robotics; standardization, security and security; creation of the EU Agency for Robotics and Artificial Intelligence; the principles of civil law regulation of relations with the participation of autonomous robots, etc. In addition, issues related to the introduction of civil liability for damages caused by the robot are raised.

Keywords: robots, robotics, artificial intelligence, EU legislation, legal regulation, automation.